

УДК 657.45

Миронова Ю.Ю.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка*

Сіроштан І.О.

*студентка
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка*

Дейкало М.В.

*студентка
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка*

ПІДХОДИ ДО СУТНОСТІ, КЛАСИФІКАЦІЇ ТА ВИЯВЛЕННЯ РЕЗЕРВІВ У СИСТЕМІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено різні підходи науковців до визначення терміна «резерви». Запропоновано власне трактування цього поняття. Здійснено узагальнення напрямів класифікації видів резервів на підприємстві. Досліджено принципи організації виявлення резервів та порядок розрахунку резервів майбутніх витрат і платежів.

Ключові слова: резерви, класифікація резервів, господарські резерви, резерв сумнівних боргів, резерви майбутніх витрат і платежів.

Миронова Ю.Ю., Сіроштан І.О., Дейкало М.В. ПОДХОДЫ К СУЩНОСТИ, КЛАССИФИКАЦИИ И ВЫЯВЛЕНИЮ РЕЗЕРВОВ В СИСТЕМЕ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье исследованы различные подходы ученых к определению термина «резервы». Предложена собственная трактовка этого понятия. Осуществлено обобщение направлений классификации видов резервов на предприятии. Исследованы принципы организации выявления резервов и порядок расчета резервов предстоящих расходов и платежей.

Ключевые слова: резервы, классификация резервов, хозяйственные резервы, резерв сомнительных долгов, резервы предстоящих расходов и платежей.

Mironova Yu. Yu., Siroshstan I.O., Deikalo M.V. APPROACHES FOR NATURE, CLASSIFICATION AND DETERMINATION OF RESERVES IN THE ACCOUNTING SYSTEM OF ENTERPRISES

The article investigates the different approaches of scientists to define the term "reserves". Proposed self-interpretation of this concept. The generalization of directions of classification of types of reserves in the enterprise is carried out. The principles of organizing the discovery of reserves and the procedure for calculating the reserves of future expenses and payments are investigated.

Keywords: reserves, classification of reserves, economic reserves, reserve of doubtful debts, reserves of future expenses and payments.

Постановка проблеми. Перехід України до ринкової економіки спонукав суб'єктів господарювання звернути увагу на пошук нових методів мінімізації ризиків, забезпечення стабільності та на розвиток підприємства в нових умовах. Найкращою альтернативою цього стало створення резервів. По-перше, резервування – дієвий засіб для підтримки фінансової стійкості підприємства під час нестабільної політичної, соціальної та економічної ситуації в країні. По-друге, наявність резервів у балансі підприємства покращує його авторитет перед контрагентами.

Однак сьогодні визначення поняття «резерви», класифікація видів, принципи їх пошуку та розрахунок потребують удосконалення.

Так, наприклад, господарюючий суб'єкт, не розуміючи сутність поняття «резерви», визначає помилкові джерела їх формування; недоречна класифікація резервів приводить до некоректного їх використання. Крім того, можуть виникати труднощі під час підрахунку та відображення резервів у балансі. У зв'язку з цим дослідження підходів щодо сутності, класифікації та виявлення резервів у системі обліку та аналізу на підприємстві є актуальним завданням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вітчизняні та зарубіжні науковці все більше уваги приділяють визначенню резервів, альтернативних шляхів їх

пошуку, доцільних методів виявлення, підрахунку й обліку.

Найбільший вклад у дослідження цього питання внесли такі вчені, як Ж.Б. Дюмарше та І.О. Кошкін, які вперше розділили поняття «регулятив» та «резерв» і визначили їх відмінні ознаки. Л.Р. Робінсон рекомендував фірмам створювати «приховані резерви». М.І. Баканов та О.Д. Шеремет запропонували трактувати резерви як невикористані можливості. Термін «господарські резерви» широко почала використовувати в науковому обігу Г.В. Савицька. Визнати резерви джерелом покриття витрат запропонував М. Ланда. На думку М.О. Козлової, резерви – це запас високоліквідних засобів.

Із вищезазначеного видно, що значна частина теоретичних досліджень науковців стосується розкриття сутності поняття «резерв». Проте залишаються проблемні питання щодо визнання резервів та методики формування у бухгалтерському обліку інформації про них, які потребують подальшого дослідження та вдосконалення.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити вітчизняний та зарубіжний досвід щодо сутності поняття «резерви», навести узагальнену класифікацію різних видів резервів за напрямками, вивчити методи виявлення та пошуку резервів промислового підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «резерв» є запозиченим для вітчизняної мови. Він походить від французького “reserve” і в перекладі на українську мову буквально означає «запас». Таке тлумачення стало базою для безлічі визначень поняття «резерви» серед науковців. Запропоновані вченими трактування терміна «резерви» представлені в таблиці 1.

Із таблиці 1 видно, що науковці пропонують різні варіанти визначення поняття «резерви». Однак встановлено спільні риси у трактуванні сутності цієї категорії. Зокрема, Ю.А. Верига, М.М. Орищенко [2, с. 23] під резервами розуміють засіб для покриття передбачуваних та можливих витрат; Л.Т. Гіляровська та Л.А. Мельникова [3, с. 18] визнають резерви витратами підприємства. Ж.Б. Дюмарше [4, с. 337] та Я.В. Соколов [4, с. 468] трактують резерви як накопичення ресурсів. М.Х. Жебрак [6, с. 299], Н.В. Новодворський та М.М. Клінов [5, с. 10] визначили основне призначення резервів – це покриття майбутніх витрат.

З урахуванням вище зазначених спільних рис запропоновано таке трактування досліджуваного поняття: резерви – це сукупність ресурсів, яка накопичена підприємством і використовується з метою покриття очікуваних витрат та збитків, а також для виправлення наслідків надзвичайних подій.

Крім розуміння сутності поняття «резерви», важливе значення має їх правильна класифікація.

У таблиці 2 представлено узагальнену класифікацію видів резервів на різних напрямках з позиції різних науковців.

На основі проведеного аналізу підходів до класифікації резервів запропоновано класифікацію резервів для використання на промислових підприємствах.

1. За джерелами утворення – внутрішні та зовнішні.

2. За джерелами формування – резерви, сформовані за рахунок собівартості, резерви, сформовані з прибутку до оподаткування та з чистого прибутку.

3. За призначенням – статутні, оціночні та резерви майбутніх витрат.

4. За напрямом пошуку – резерви фінансових результатів; фондівіддачі та продуктивності праці; оборотності засобів; рентабельності активів та продажу.

5. За терміном виявлення – поточні, оперативні, перспективні та невикористані резерви.

Пошук резервів підприємства та їх підрахунок є складним та трудомістким завданням, крім того, це щоденна, цілеспрямована і систематична праця. Все господарюючі суб'єкти мають певну кількість резервів, однак не всі можуть їх вчасно виявити і використувати за призначенням.

З метою організації пошуку резервів на підприємстві досліджено принципи його здійснення [10, с. 25].

1. Принцип масовості пошуку резервів – залучення до пошуку резервів усього управлінського персоналу у порядку виконання ним службових обов'язків.

2. Принцип визначення провідної ланки та виділення «вузьких місць» – передбачає пошук резервів за групами «найкращих» та «найгірших» ділянок у ланцюжку створення вартості.

3. Принцип урахування типу виробництва – деталізація пошуку резервів відповідно до масовості або унікальності виробництва.

4. Принцип одночасного пошуку резервів – пошук на всіх стадіях життєвого циклу продукту.

5. Принцип урахування комплексності резервів – визначення резервів у натурально-речовій формі і зіставлення їх із складом та співвідношенням ресурсів, що потрібні для реалізації виявлених можливостей покращення того або іншого показника.

6. Принцип усунення повторного рахунку резервів – використання методу абстракції під час зіставлення впливу взаємодіючих, але функціонально різних факторів на один і той же результат. При цьому до уваги береться найменший із впливів, оскільки у такому розмірі резерв є комплексним.

На вітчизняних підприємствах зазвичай створюються такі види резервів, як резервний капітал; резерв сумнівних боргів; резерв забезпечення подальших витрат і платежів; страхові резерви.

Таблиця 1

Визначення терміна «резерв», запропоновані науковцями

ІПБ науковця	Трактування поняття «резерв»
Й. Бетге [1, с. 13]	Пасивні статті для відображення визначених обов'язків підприємства, які чітко не визначені сумою та змістом на звітну дату, сформовані за рахунок витрат, що повинні бути розподілені в періоді, коли виникли ці обов'язки
Ю.А. Верига, М.М. Орищенко [2, с. 23]	Під резервами капіталу розуміють антиципації цільового характеру, створені відповідно до чинного законодавства, установчих документів, принципів обліку, П (С) БО у вигляді резерву сумнівних боргів, резервів майбутніх витрат і платежів, резервного капіталу та призначені для здійснення обов'язкових виплат, покриття передбачуваних та очікуваних витрат, усунення наслідків надзвичайних подій і забезпечення таких умов функціонування підприємства, які задовольняють його власників
Л.Т. Гіляровська, Л.А. Мельникова [3, с. 18]	Фінансові резерви – витрати підприємства, які дорівнюють сумі відрахувань згідно з правилами бухгалтерського обліку під час створення статутних, оціночних резервів та резервів майбутніх витрат
Ж.Б. Дюмарше	Накопичення ресурсів для компенсації можливих збитків [4, с. 337]
Я.В. Соколов [4, с. 468]	Накопичення для покриття очікуваних та чітко визначених витрат підприємства
Н.В. Новодворський, М.М. Клінов	Ресурси для покриття в майбутньому цільових витрат підприємства [5, с. 10]
М.Х. Жебрак [6, с. 299]	Власні засоби підприємства, які виділені спеціально з метою покриття можливих витрат за визначеним, раніше уточненим видом операцій, або такі суми, які повинні покрити майбутні, але фактично ще не здійснені витрати
М.О. Козлова [7, с. 6]	Запас високоліквідних засобів, створюваних суб'єктом господарювання відповідно до чинного законодавства та внутрішніх документів, який характеризується специфічним порядком формування та необхідністю оперативного цільового використання і призначений для покриття ймовірних або очікуваних витрат і збитків
Г.В. Савицька [8, с. 157]	Можливість розвитку виробництва відносно досягнутого рівня за використання досягнень науково-технічного прогресу

Таблиця 2

Узагальнена класифікація резервів

ПІБ науковця	Напрями класифікації та види резервів	
Л.В. Гіляровська, Л.А. Мельникова (14 ознак) [3, с. 126]	За видами ресурсів	резерви засобів праці, предметів праці, праці, фінансових ресурсів
	За джерелами утворення	зовнішні та внутрішньовиробничі резерви
	За місцем виникнення	резерви міжгосподарських зв'язків, зовнішнього середовища економічних відносин, внутрішньогосподарські
	За сферою впливу	виробничі, невиробничі резерви
	За ступенем дії	резерви екстенсифікації та інтенсифікації використання ресурсів
	За терміном виявлення	резерви поточні, оперативні, перспективні, невикористані
	За часом створення	резерви, не враховані під час розроблення плану, які виникли після його затвердження
	За можливістю пошуку	явні та приховані резерви
	За етапами життєвого циклу	резерви передвиробничі та виробничі
	За стадіями кругообігу руху засобів	резерви експлуатаційні, на стадії процесу постачання, на стадії процесу виробництва, на стадії процесу реалізації
	За етапами процесу виробництва	резерви організації виробництва, праці, управління, технології виробництва
	За видами діяльності	резерви збутової, інвестиційної, інноваційної, фінансової, виробничої, зовнішньоекономічної діяльності
	За участю у страхових ризиках	резерви статутні, майбутніх витрат, оціночні
	За напрямом пошуку з метою зростання кінцевих результатів діяльності	резерви фінансових результатів, фондівіддачі та продуктивності праці, оборотності оборотних засобів, рентабельності активів, продажу, власного та позикового капіталу, чистих активів, зниження виробничих витрат
Я.В. Соколов [4, с. 228]	Резерви на передбачення збитків, прогнозування кон'юнктурних коливань, регулювання фінансових ризиків, блокування майна	
Я.Д. Крупка	Резерв сумнівних боргів та резервний капітал [9, с. 178]	
Ю.А. Верига [2, с. 29]	За джерелами утворення	за рахунок нерозподіленого прибутку та за рахунок витрат звітного періоду
	За нормативно-правовим регулюванням	резерви, що створюються відповідно до чинного законодавства, П (С) БО, установчих документів підприємства
М.О. Козлова [7, с. 8]	За обов'язковістю формування	факультативні резерви за угодою та на розсуд підприємства
	За призначенням	статутні, оціночні та резерви майбутніх витрат
	За джерелами формування	за рахунок собівартості, з прибутку до оподаткування, з чистого прибутку
	За наявністю покриття	забезпечені, незабезпечені
	За можливістю виявлення	явні, латентні, приховані

Процедура створення цих видів резервів регламентована національним законодавством:

- 1) Господарським Кодексом України [11];
- 2) Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» [12];
- 3) Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [13];
- 4) Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» [14].

Резерв сумнівних боргів – це резерв для покриття підприємством у майбутньому безнадійної дебіторської заборгованості. При цьому визначається оцінка заборгованості щодо її сумнівності. Під сумнівною заборгованістю розуміють поточну дебіторську заборгованість, щодо якої існує невпевненість у її погашенні боржником [14].

Резерв сумнівних боргів нараховується за даними інвентаризації дебіторської заборгованості.

Згідно з П (С) БО10 «Дебіторська заборгованість» [13] є такі методи визначення сумнівних боргів, як:

- застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості – величина резерву визначається на підставі аналізу платоспроможності окремих дебіторів;
- застосування коефіцієнта сумнівності – величина резерву розраховується множенням суми залишку дебіторської заборгованості на початок періоду на коефіцієнт сумнівності.

Резерви майбутніх витрат і платежів дають змогу уникнути комерційних ризиків, знизити вплив

ризиків на фінансове становище підприємства, створюють сприятливі умови для розвитку, підвищення його конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості.

П (С) БО 11 «Зобов'язання» [14] передбачає формування таких п'яти видів резервів майбутніх витрат і платежів, як:

- 1) резерв виплат відпусток;
- 2) резерв на додаткове пенсійне забезпечення;
- 3) резерв на виконання гарантійних зобов'язань;
- 4) резерв на реструктуризацію;
- 5) резерв на виконання зобов'язань щодо обтяжливих контрактів.

Планом рахунків для створення резервів майбутніх витрат і платежів передбачено рахунок 47 «Забезпечення майбутніх витрат і платежів», який має 8 субрахунків і на якому узагальнюється інформація про створені та використані забезпечення. За кредитом рахунку 47 «Забезпечення майбутніх витрат і платежів» відображається накопичення витрат звітного періоду під час створення резервів майбутніх витрат і платежів, за дебетом – використання створених резервів [15].

У таблиці 3 представлено порядок розрахунку різних видів резервів майбутніх витрат і платежів на підприємстві.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведених досліджень запропоновано розглядати резерви як сукупність ресурсів, яка нако-

Таблиця 3

Розрахунок резервів майбутніх витрат і платежів [2; 15]

Вид резерву	Порядок розрахунку
Резерв виплат відпусток	Визначення щомісячної суми відрахувань до резерву: $CB = ЗПміс \times BB$, де ЗПміс – фактична заробітна плата за місяць, в якому проводиться відрахування до резерву, грн.; BB – відсоток щомісячних відрахувань до резерву, грн. 2. Визначення відсотку щомісячних відрахувань до резерву: $BB = (ФОВ_{\text{впр}} / ФОП_{\text{впр}}) \times 100\%$
Резерв виплат премій, грн.	$ВНрвп = (ФОП_{\text{рпр}} / ФОП_{\text{нр}}) \times 100\%$, де ВНрвп – відсоток щомісячних нарахувань до цього резерву; ФОП _{рпр} – запланований фонд оплати премій на наступний рік; ФОП _{нр} – запланований фонд оплати праці на наступний рік.
Резерв гарантійних зобов'язань	$РГЗміс = ОРміс \times Н / 100\%$, де РГЗміс – сума місячних відрахувань до цього резерву, грн.; ОРміс – місячний обсяг реалізованих товарів, грн.; Н – норматив відрахувань до резерву гарантійних зобов'язань, грн.
Резерв на ремонт основних засобів	$РРОЗ = (Вср / Кпл) \times Кі \times РВміс$, де РРОЗ – сума місячних відрахувань до резерву на ремонт основних засобів, грн; Вср – середні витрати за попередній період, грн; Кі – коефіцієнт інфляції; Кпл – запланована сума витрат на проведення ремонту в звітному році, грн.; РВміс – витрати на ремонт основних засобів у звітному місяці, грн.
Резерв природного убутку	$РПУ = ОП \times Н / 100\%$, де РПУ – сума відрахувань до резерву природного убутку, грн; ОП – обсяг придбаних товарів (окремо по кожній партії), грн; Н – норматив відрахувань до резерву природного убутку, грн.

пичена підприємством і використовується з метою покриття очікуваних витрат та збитків, а також для виправлення наслідків надзвичайних подій.

Для використання промисловими підприємствами запропоновано класифікацію резервів за джерелами утворення та формування; призначенням; напрямом пошуку; терміном виявлення.

У сучасних умовах господарювання вітчизняним підприємствам рекомендовано не тільки формувати вищезазначені резерви для нормальної та ефективної господарської діяльності, а й створювати додаткові резерви для зменшення ризиків (резерви переоцінки у зв'язку з інфляцією, амортизаційні резерви, податкові резерви).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Бетге Йорг. Балансоведение / ЙоргБетге; [пер. с нем. / научный ред. В.Д. Новодворский]. – М.: Изд-во «Бухгалтерский учет» – 2000. – 545 с.
- Верига Ю.А. Орищенко М.М. Резервования капитала: облік, аудит та звітність: [монографія] / Ю.А. Верига, М.М. Орищенко. – Полтава: РВВ ПУЕТ. – 2011. – 180 с.
- Гиляровская Л.Т. Организация учета финансовых резервов / Л.Т. Гиляровская, Л. А. Мельникова // Аудитор. – 2002. – № 8. – С. 17–26.
- Соколов Я.В. Основы теории бухгалтерского учета / Я.В. Соколов. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 496 с.
- Новодворский В.Д. Требование достоверности при формировании бухгалтерской отчетности / В.Д. Новодворский, Н.Н. Клинов // Бухгалтерский учет. – 2000. – № 14. – С. 9–13.
- Жебрак М.Х. Курс промышленного учёта. 5-е издание / М.Х. Жебрак. – М.: Госпланиздат, 1943. – 399 с.
- Козлова М.О. Облік і контроль процесу резервування (на прикладі діяльності великих промислових підприємств України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / М.О. Козлова. – Житомир, 2006. – 20 с.
- Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: [4-е изд., перераб. и доп.] / Г.В. Савицкая. – Минск: ООО «Новое знание», 2000. – 688 с.
- Крупка Я.Д. Облік інвестицій: [монографія] / Я.Д. Крупка. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 302 с.
- Калабухова С.В. Конструкція аналітичного процесу для комплексного пошуку резервів розвитку суб'єкта господарювання / С.В. Калабухова // Економічний аналіз: зб. наук. Праць. / Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2013. – Том. 13. – С. 22–28.
- Господарський кодекс України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), від 16.01.2003, № 18, № 19–20, № 21–22, ст. 144 із змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
- Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: наказ Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. № 92 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
- Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: наказ Міністерства фінансів України від 08.10.99 р. № 237 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
- Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання»: наказ Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
- Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: наказ Міністерства Фінансів України від 30.11.1999 р. № 292 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>